

JAARVERSLAG

08/09

FORMAAT

WERKPLAATS VOOR PARTICIPATIEF DRAMA

T 010-452 40 45

F 010-452 54 65

E info@formaat.org

Westzeedijk 513

Rotterdam

WWW.FORMAAT.ORG

Formaat is een organisatie die werkt aan empowerment van mensen in een achterstandspositie, participatie van mensen die onvoldoende aan de samenleving deelnemen, bewustwording van mensen m.b.t. mensenrechten, grondrechten en waarden & normen en dialoog tussen burgers onderling c.q. tussen burgers en overheid. Formaat doet dit door middel van allerlei vormen van Participatief Drama.

JAARVERSLAG

08/09

VOORWOORD

Al bijna 8 jaar ben ik “volger” van Formaat. Begin 2002 organiseerde ik als docent culturele en maatschappelijke vorming (cmv) aan de Haagse Hogeschool een voorstelling van Kijkdoos voor mijn studenten. Kijkdoos was het eerste project van Formaat met dak- en thuislozen. Een jaar later trad ik enthousiast toe tot het bestuur van Formaat en sinds juni 2009 ben ik voorzitter.

Ook het afgelopen seizoen heb ik Formaat gevolgd. Onze mensen kwam ik op plaatsen tegen waar zij opkomen voor menselijke waardigheid, voor gelijke rechten, voor dialoog en vooral voor het idee dat je wel degelijk iets in je leven kunt veranderen. Het effect is niet altijd exact te meten, maar een bezoek van Formaat laat altijd zijn sporen achter. De tomeloze inzet van de jokers, van de technicus en van het bedrijfsbureau geven Formaat ook een image van “daar gebeurt wat”. Niet voor niets hebben we de afgelopen jaren tientallen stageverzoeken uit binnen- en buitenland gekregen. Bij mijn bezoek aan de internationale conferentie in Rio de Janeiro heb ik bovendien kunnen vaststellen dat Formaat ook buiten Nederland uitgegroeid is tot een begrip.

Het bestuur en zakelijk leider Irma Hazeleger hebben de afgelopen jaren de organisatie goed op de rails gezet. We zijn dan ook erg tevreden over het afgelopen seizoen. In het lopende seizoen zal een stagebeleid voor de komende jaren worden ontwikkeld. Formaat is een organisatie die kiest voor multiplicatie op het gebied van Participatief Drama. Dat kan zowel door studenten een leerplek te bieden als door Participatief Drama bij opleidingen te introduceren. CMV, SPH, SMD maar ook de kunstopleidingen kunnen profiteren van de rijke ervaring van Formaat.

Dit jaarverslag komt uit op het moment dat de nieuwe voorgevel van onze Werkplaats aan de Westzeedijk in Rotterdam wordt onthuld. Daarmee heeft Formaat een gezicht gekregen in de wijk, maar ook naar de buitenwereld als geheel toe. De onthulling valt samen met het 10-jarig bestaan, waarin we zijn uitgegroeid tot één van de meest veelzijdige organisaties ter wereld die met Participatief Drama werken. Dit jaarverslag laat de volle breedte van de activiteiten van Formaat zien en geeft daarmee een goed beeld van wat er met Participatief Drama allemaal mogelijk is.

Het bestuur vindt dat opleidingsmanagers zich beter moeten realiseren welke kansen zij met het binnenhalen van deze methodiek zouden krijgen. Om deze kans te onderstrepen zullen Luc Opdebeeck en Ronald Matthijssen in 2010 het vervolg op het boek “De Mens in de Hoofdrol” uitbrengen. Augusto Boal, de helaas dit jaar overleden grondlegger van het Theater van de Onderdrukten, zei altijd: het Chinese karakter voor “crisis” is samengesteld uit de karakters van “gevaar” en “kans”. In de huidige crisistijd staat Formaat voor het benoemen van gevaren en het stimuleren van kansen.

Met gepaste trots bieden wij u daarom dit tiende jaarverslag aan!

Frans Berkers
voorzitter

VISIE

In onze samenleving is nog steeds sprake van een onevenredige verdeling van kansen onder de bevolking. Mensen in een achterstandspositie slagen er niet of onvoldoende in om vooruit te komen; met sommige groepen gaat het zelfs steeds slechter. Tegelijkertijd verliezen begrippen als onderlinge solidariteit, onderling respect en medemenselijkheid steeds meer terrein. Commercie en passief entertainment veroorzaken eerder een daling dan een stijging van levenskwaliteit. De omgang van mensen onderling en die tussen overheid en burger wordt gekenmerkt door monologen en het ontbreken van een gemeenschappelijke taal.

MISSIE

Formaat wil die gemeenschappelijke taal aanbrengen in de vorm van de taal van het theater. Een theater echter dat wel participatief is, dat wil zeggen dat het publiek de hoofdrol speelt. Volwaardige participatie van alle burgers is een voorwaarde voor een democratie waarin mensen zich als mensen kunnen gedragen. Daarin worden monologen vervangen door dialogen, krijgen solidariteit en respect weer inhoud en kan iedereen ongeacht haar of zijn achtergrond een rol spelen.

ACTIVITEITEN

Formaat hanteert verschillende werkvormen om haar doelen te bereiken. Met Forumtheater, waarbij het publiek kan inspringen om de afloop van scènes te beïnvloeden, willen wij mensen activeren en tot een actieve dialoog aanzetten. Met Beeldentheater, waarbij met levende beelden wordt gecommuniceerd, willen mensen helpen bij het analyseren van situaties waarin zij zich belemmerd voelen in hun mens-zijn. Met samengestelde technieken willen wij mensen in gericht ondersteunen bij het bereiken van hun eigen doelen. Door ook methodieken over te dragen willen wij het succes van onze missie bevorderen.

DOELGROEPEN

Formaat is daar te vinden waar mensen proberen om persoonlijke en maatschappelijke barrières te overwinnen die tussen hen en een volwaardig functioneren in deze samenleving staan. Daarbij richten wij ons bewust op groepen aan wie weinig kansen worden toegedicht. Ook pakken wij bij voorkeur thema's op die als moeilijk realiseerbaar worden geacht.

Voorbeelden uit de afgelopen 5 jaar zijn: contactlegging tussen hangjongeren en ouderen in de wijk (verschillende projecten in het land); kansen voor jongeren in het Cluster 4-onderwijs en in Justitiële Jeugdinstellingen (Forumtheater en kortlopende Theaterateliers); reïntegratie van dak- en thuislozen en mensen met een psychiatrische achtergrond (Theaterateliers Rotterdam, Leiden en Haarlem); toekomstoriëntatie van vrouwelijke gedetineerden.

INHOUDSOPGAVE

1	JEUGD	11
1.1.	FORUMTHEATER IN HET VOORTGEZET ONDERWIJS	12
1.2.	THEATERATELIERS EMPOWERMENT	14
1.3.	SLIMM! WORKSHOPS RISICOGEDRAG	17
1.4.	KORT LONTJE: WORKSHOPS VOOR BASISCHOLEN	19
1.5.	WORKSHOPS BEELDENTHEATER	20
1.6.	AGENDA DELFSHAVEN 2020	21
2	VOLWASSENEN	23
2.1.	THEATERATELIERS SOCIALE ACTIVERING EN REÏNTEGRATIE	24
2.2.	WERKEN IN DE WIJK	27
2.3.	WORKSHOPS BEELDENTHEATER	28
3	MULTIPLICATIE	31
3.1.	JOKEROPLEIDING	32
3.2.	MASTERCLASSES INTERNATIONALE EXPERTS	32
3.3.	GASTLESSEN	33
3.4.	TRAININGSPAD: WAARDEN EN NORMEN IN DE SPORT	33
3.5.	JOKERLABORATORIUM	33
4	INTERNATIONALE PROJECTEN	35
4.1.	UITWISSELING JANA SANSKRITI	36
4.2.	INTERNATIONALE TRAININGEN	37
4.3.	ITO: WERELDWIJD PLATFORM VOOR HET TVO	37
5	ORGANISATIEONTWIKKELING	41
5.1	BEDRIJFSPLAN 2009-2012	42
5.2.	WERKPLAATS	43
5.3.	PERSONELE ONTWIKKELING	44
5.4.	WERKPLAN	44
5.5.	PUBLICATIES EN PUBLICITEIT	45
	BIJLAGE: DE MEDEWEKERS VAN FORMAAT	46

INLEIDING

De start van het seizoen 2008-2009 ging gepaard met een beleidswijziging. Formaat is gaan werken met meetbare, maatschappelijke doelen. Het effect en de betekenis van onze projecten voor de deelnemers staat meer dan ooit voorop.

Onze jokers werken met groepen die in de samenleving als 'moeilijk' gelden en met doelstellingen die als 'moeilijk realiseerbaar' worden ingeschat. En toch is het nodig dat we juist bij de mensen die het meest met onderdrukking worden geconfronteerd niet alleen maar inzetten op aanpassing.

Onze jokers hebben knelpunten en belemmeringen gesignaleerd en die vervolgens aangekaart op de plaatsen waar besluiten genomen worden. En dat is op een flink aantal plaatsen gebeurd:

- het onderzoek naar de effecten van drie jaar Home & Away (zie onder 1.1.) is aangeboden aan het ministerie van OCW
- de signaleringen m.b.t. het Cluster 4 onderwijs zijn neergelegd in de notitie "Gelijke rechten, gelijke kansen". Stichting Kinderpostzegels Nederland startte n.a.v. de notitie een werkgroep die de positieverbetering van kinderen in het Cluster 4 en daarmee van de werksoort als geheel nastreeft
- de ervaringen in JJI's werden gedeeld met VT-begeleiders in een landelijke werkgroep die het activiteitenbeleid in JJI's onder de loep neemt
- de Theaterateliers en het DUNK-project leggen de ideeën en ervaringen van de deelnemers neer bij (opvang)instellingen, beleidsmakers en politiek
- de conclusies van de participatieworkshop met verstandelijk gehandicapten zijn aangeboden aan de directie van een grote zorginstelling

Zogenaamd moeilijke doelgroepen, prachtige resultaten. Zoals de leerkracht op een Cluster 4-school 4 maanden na een activiteit zei: "Ze wisten nog bijna letterlijk wat er gebeurd was." Een basisschoolleerkracht in Schiedam: "Ik vond het een zeer goed uitgevoerde workshop...als sovatraining uitermate geschikt." Of de deelnemer aan het Theateratelier na de presentatie waarbij hij zelf gespeeld had: "Eindelijk kan ik mijn verhaal kwijt; en de mensen nemen het serieus."

Ons jokerteam, onze acteurs, ons artistieke team en het bedrijfsbureau hebben het afgelopen seizoen hard gewerkt om onze droom en die van de deelnemers een beetje dichterbij te brengen. In dit verslag kunt u lezen hoe dat heeft plaatsgevonden op de terreinen Jeugd (hoofdstuk 1), Volwassenen (hoofdstuk 2), Multiplicatie (hoofdstuk 3) en Internationaal (hoofdstuk 4). In het vijfde hoofdstuk wordt de organisatie Formaat nader toegelicht.

Veel lees- en kijkplezier toegewenst en we zie u graag een keer bij een voorstelling of workshop. Kijk voor data op www.formaat.org onder 'Speellijst'.

November 2009

Het MT van Formaat

Irma Hazeleger, zakelijk leider

Luc Opdebeeck, artistiek leider

Ronald Matthijssen, projectontwikkeling & evaluatie

1 JEUGD

08/09

Bij Formaat staan die jongeren centraal, die maatschappelijk minder kansen hebben dan hun leeftijdgenoten. Formaat zet theater in als middel om jonge mensen hun eigen visie op de realiteit van nu te ontwikkelen, ideeën te ontwikkelen om die realiteit waar nodig zelf te veranderen en te repeteren voor die verandering.

Formaat speelt Forumtheatervoorstellingen waarin het publiek wordt uitgenodigd om in te springen op de scènes; leerlingen kunnen proberen om het verhaal anders te laten aflopen. Formaat verzorgt ook workshops in de klas rondom elk gewenst maatschappelijk thema of kan in een productiegericht traject met leerlingen een forumvoorstelling maken.

Projecten voor jongeren vielen dit seizoen uiteen in vier verschillende werkvormen:

- Forumtheater over pesten, discriminatie & uitsluiting
- Theaterateliers Empowerment
- Slimm!-Workshops over risicodrag
- Workshops voor basisscholen rond het thema agressie

Aantal gespeelde voorstellingen en workshops: 175
Totaal bereik jongeren: 3.700

1.1. FORUMTHEATER IN HET ONDERWIJS

In het boek "Theatre of the Oppressed" (Boal 1989) beschrijft Augusto Boal het Forumtheater als volgt: "In het eerste gedeelte wordt de scène zo gespeeld alsof het om conventioneel theater gaat. Dan wordt het publiek gevraagd of ze het eens zijn met de door de protagonist voorgestelde oplossingen. Vermoedelijk zijn ze het niet. De hele scène wordt dus een tweede keer gespeeld, waarbij de acteurs proberen om hem onveranderd uit te spelen en de toeschouwers hun best doen om de afloop te beïnvloeden doordat ze nieuwe, betere oplossingen inbrengen. Dat betekent dat de acteurs de 'wereld zoals hij is' laten zien en alles doen om hem zo te laten blijven – tot een toeschouwer opspringt en hem verandert in een 'wereld zoals hij zou kunnen zijn'. Daarbij is de spanning onmisbaar en

onvermijdelijk. Als niemand de wereldscène verandert, blijft hij zoals hij is."

Formaat speelt sinds 1999 Forumtheater op scholen in het reguliere onderwijs. Sinds 2004 spelen we in toenemende mate in het Cluster 4 onderwijs, het Praktijkonderwijs en in Justitiële Jeugdinstellingen (JJI's). De voorstellingen maken steeds vaker deel uit van preventieprogramma's van scholen en partnerinstellingen.

Home & Away

Home & Away draaide om een oorspronkelijk in Londen ontwikkeld Forumtheaterstuk over discriminatie en pesten. Het liet de lotgevallen zien van de Ethiopische leerling Asmellash, die zowel gepest en gediscrimineerd wordt als steeds met de schoolregels in conflict komt. Zijn verhaal wordt gespiegeld in de Ethiopische legende van Aardigman en Wreedman.

Het project bestond verder uit een lesbrieft, het aanbieden van ideeën van leerlingen aan scholen en gemeentes en een uitgebreid evaluatietraject. Home & Away is uitgevoerd met tal van lokale partners, vaak Anti-Discriminatiebureau's. Home & Away liep van januari 2007 tot april 2009.

TERUGBLIK

De derde tournee van Home & Away liet opnieuw enthousiaste reacties zien. Het bevestigt het succes van het streven van Formaat om zowel hoogstaand jeugdtheater als Forumtheater tegen onderdrukking te produceren.

De voorstelling was te zien in vijf Cluster 4 en Praktijkscholen en in het regulier onderwijs in Spijkenisse, Zoetermeer, Hoofddorp, Oegstgeest, Maassluis en Culemborg.

CIJFERS

Home & Away werd in 2008-2009 38x gespeeld en bereikte daarmee ruim 2.000 jongeren. In totaal is de voorstelling in drie jaar 187x gespeeld en is daarmee de meest gespeelde voorstelling van Formaat.

RESULTATEN

Hoe weten we dat Home & Away succesvol was? Het onderzoek dat we in 2007 en 2008 hebben uitgevoerd leverde onder andere op dat ruim 90% van de leerlingen de voorstelling de kwalificatie 'goed', 'fantastisch', 'vet' enz. gaf. Dat is een enorm compliment voor het artistieke team onder leiding van Luc Opdebeeck, maar het betekent meer.

Uit het onderzoek bleek ook dat de hoogte van de waardering voor de voorstelling samenhangt met het verwachte effect. Hoe hoger de waardering, des te optimistischer de leerlingen over wat de voorstelling op school kon veranderen.

Belangrijkste conclusie uit het onderzoek was dat 85% van de leerlingen op één of andere manier van mening waren dat de voorstelling een positief effect op het schoolklimaat zou kunnen hebben. Aan het onderzoek deed bijna 50% van de leerlingen die in 2007 en 2008 aan de voorstelling deelnamen mee, in totaal bijna 3800. Het onderzoek toonde ook aan dat het effect van een voorstelling maximaal 3 weken aanhoudt. Dat lijkt heel kort, maar we moeten niet vergeten dat Forumtheater een interventie van maximaal 90 minuten inhoudt. In de drie weken erna heeft de school legio mogelijkheden om de motivatie van de leerlingen vast te houden. De scholen die daarmee aan het werk zijn gegaan, hebben ook goede resultaten bereikt.

Alle scholen waar in 2007 en 2008 gespeeld is, hebben een advies ontvangen op basis van het onderzoek, de voorstellingsverslagen, de inventarisatie van ideeën onder de leerlingen en het nagesprek dat op 40 van de 60 deelnemende scholen heeft plaatsgevonden.

Het onderzoek is op www.formaat.org in het submenu *publicaties* onder *methodiek* te downloaden. Daar kunt u ook het projectverslag van Home & Away vinden. Het onderzoek is aangeboden aan het ministerie van OCW. Dat gaf de volgende reactie:

“Dank voor het toesturen van het verslag. Goed dat er een evaluatie is gehouden in navolging op het eerdere onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut. Dit levert

handzame informatie op voor de deelnemende scholen en voor eventuele nieuwe trajecten van Formaat. Scholen zijn vrij om de methodes en onderwijsprogramma's te kiezen die zij willen. Het is goed om te zien dat zoveel scholen enthousiast zijn over jullie voorstelling/aanpak. De conclusies en aanbevelingen sluiten aan bij bekende ervaringen: maak het onderdeel van het onderwijsprogramma, geen losse projecten, leerlingenparticipatie en communicatie is belangrijk bij een veilig schoolklimaat en op basis van vrijwilligheid bereik je het meest.”

UITVOERDERS

Regie: Luc Opdebeeck

Script: Adrian Jackson; vertaling: Ronald Matthijssen

Spelers: Karen Bevers, Michiel Blankwaardt, Bart Broekhuijsen, Dionisio Matias, Ilse Stijntjes

Joker: Thamar Kemperman

Stagemanagement: Thomas Brand

FINANCIERING

Home & Away kwam tot stand met de financiële steun van het VSBfonds, het Elise Mathilde Fonds, de Gravin van Bylandtstichting, Shell Cares, FondsDBL, het Skanfonds en de Stichting Kinderpostzegels Nederland.

In 2008-2009 is er bovendien subsidie ontvangen van Fonds1818 en de gemeenten Maassluis, Haarlemmermeer, Steenwijkerland, Culemborg en Spijkenisse.

Under Pressure

Under Pressure is een voorstelling met als hoofdthema de zelfvernietigingstendensen onder bepaalde jongeren. Alcohol, gameverslaving, onveilige seks, schulden, risicogedrag op alle fronten. Waarom doen jongeren dat, en willen ze het wel echt? Het project zoekt met name aansluiting op voorlichtingen van HALT, GGD en verslavingszorg, maar ook het anti-discriminatiebureau. Home & Away heeft ons geleerd dat leerlingen discriminatie een belangrijk maatschappelijk probleem vinden. Alcoholgebruik heeft al in eerdere producties voor het onderwijs een rol gespeeld, maar in Under Pressure speelt het de hoofdrol.

In het seizoen 2008-2009 werd het productieteam samengesteld en het script geschreven. *Under Pressure* wordt geregisseerd door Hector Aristizabal, afkomstig uit Medellin/Colombia en woonachtig in Los Angeles. Hij heeft veel ervaring opgedaan met het werken met Participatief Drama in jeugdgevangenis- en in California, in het bijzonder met gang-leden. Het productieproces staat onder leiding van Luc Opdebeeck van Formaat. Hetzelfde succesvolle team van de derde tournee van *Home & Away* zal het artistieke en methodische proces uitvoeren.

VOORUITBLIK

Under Pressure gaat in november 2009 in première en zal met name te zien zijn in Cluster 4, Praktijkscholen en in JJI's. In het seizoen 2009-2010 wordt gestreefd naar 50 voorstellingen, voor 2010-2011 kan nu al gereserveerd worden. In dat seizoen mikken we op 60-80 voorstellingen.

1.2. THEATERATELIERS EMPOWERMENT

Via een aantal wekelijkse bijeenkomsten van ca. 3 uur werkt een groep leerlingen aan een vooraf bepaald thema. Stap voor stap wordt met allerlei Participatief Dramatechnieken het thema onderzocht. De deelnemers werken hun eigen conclusies uit in één of meer-

dere Forumtheaterscènes. Die worden aan het slot van het proces gepresenteerd, al dan niet voor extern publiek. Theatrale middelen zoals vormgeving, decor, geluid, licht en kleding worden ingezet. In 2008-2009 liepen twee trajecten.

Da Vinci

In maart 2007 speelde Formaat de Forumtheatervoorstelling *Home & Away* voor leerlingen van de afdeling Anderstaligen van het Da Vinci College. Wethouder van den Berg woonde deze voorstelling ook bij. Een bewogen optreden, omdat veel leerlingen zich herkenden in de lotgevallen van het personage Asmellash. Na afloop van de voorstelling én via de ingevulde evaluatieformulieren lieten veel leerlingen hun waardering blijken. Maar er was ook een punt van kritiek: "eigenlijk hadden *wij* die voorstelling moeten maken".

Omdat het ons beleid is dat de stem van de deelnemers zo goed mogelijk gehoord wordt, hebben wij deze suggestie opgepakt.

TERUGBLIK

Het project voorzag in 12 workshops/repetities waarbij de leerlingen van het Da Vinci College onder leiding van twee Jokers van Formaat een Forumtheaterstuk zouden ontwikkelen.

Het project is uitgevoerd tussen januari en april 2009 en telde in totaal 18 deelnemers tussen 12 en 18 jaar,

waarvan er 10 het hele traject hebben afgemaakt. Er zijn in april 2009 vijf voorstellingen gespeeld, waarvan 2 op het Da Vinci College Sumatrastraat, 2 op het Da Vinci College Noachstraat en 1 op het Vlietland College.

RESULTATEN

Een Theateratelier (vgl. ook het boek *De Mens in de Hoofdrol* van Luc Opdebeeck en Ronald Matthijssen) stimuleert ook de onderlinge solidariteit, het bewustzijn van je rechten en de persoonlijke ontwikkeling van de deelnemers. Dat laatste vertaalde zich onder andere in het maken van bewustere keuzes voor de toekomst (vervolgopleiding) en het zelfverzekerder optreden. Omdat de leerlingen uit zeven verschillende landen afkomstig waren (Egypte, Dominicaanse Republiek, Nigeria, Sierra Leone, Polen, Bulgarije en Marokko) werd enorm veel geleerd van elkaars cultuur. Dit leidde tot wederzijds respect en tot het algemene inzicht, dat er meer dan één manier is om naar mensen en situaties te kijken. In die zin is er intensief gewerkt aan burgerschap.

De vooraf geformuleerde doelstellingen waren:

1. Voor school en leerlingen; ondersteuning en versterking van empowerment, saamhorigheid en oriëntatie op de samenleving;
2. Voor de leerlingen: het ondersteunen bij het opwaarderen van hun zelfbeeld en het vormgeven van hun identiteit; kennismaken met de Nederlandse samen-

leving; het verwerven van en oefenen met de Nederlandse taal; eerste ervaring te laten opdoen met een productieproces;

3. Voor de school: methodische ervaringen op te doen met Participatief Drama ten behoeve van de vorming van deze kwetsbare doelgroep.

M.b.t. de eerste doelstelling kunnen we stellen dat deze volledig gehaald is. Uit het verslag van de leerkracht blijkt dat het proces een grote impact heeft gehad. De ervaringen tijdens de voorstellingen hebben dit effect versterkt. Omdat de "confrontatie" met Nederlandse jongeren zowel een thema van de voorstelling was als een concrete ervaring tijdens de optredens, was er sprake van een groot leereffect. De leerlingen hebben trots en moedig hun eindproduct gepresenteerd en hun prestatie werd door andere leerlingen gewaardeerd.

Ook de tweede doelstelling is volledig gehaald. Het zelfbeeld is absoluut positiever geworden en de leerlingen hebben veel geleerd over zichzelf, voor een deel nieuwe talenten ontdekt. Ze moesten veel tekst leren en zijn daardoor op een hele andere manier met Nederlands bezig geweest. Tenslotte leverde het betrokken zijn bij een productieproces op het gebied van 'gezamenlijk werken aan een product' nieuwe ervaringen op. Het feit dat de groep van 10 het traject afgemaakt heeft en dat sommige jongeren ondanks ziekte of verplichtingen elders de voorstellingen hebben gespeeld,

zegt iets over hoe hoog de motivatie was. Een deel van de repetities vond buiten schooltijd plaats, maar dat bleek niet of nauwelijks een belemmering.

De derde doelstelling is gedeeltelijk gehaald. De school heeft weliswaar positieve ervaringen opgedaan maar heeft nog geen besluit genomen m.b.t. de voortzetting van het aanbod.

FINANCIERING

De productie is tot stand gekomen met steun van Fonds 1818 en Stichting Kinderpostzegels Nederland.

Cluster 4 school De Pels

In 2008 speelde Formaat Home & Away op De Pels in Utrecht. Uit het onderzoek naar de effecten van deze voorstelling bleek dat de leerlingen van De Pels het meest optimistisch waren t.a.v. de werking van Participatief Drama. Dat was één van de belangrijkste redenen om met De Pels een Theateratelier op te zetten. Als doelgroep werden de laatstejaars leerlingen gekozen. Eén van de doelen was om hun de kans te geven om een gezamenlijk eindproduct neer te zetten voordat zij de school zouden verlaten.

TERUGBLIK

Tussen mei en juli 2009 hebben 12 workshops, een presentatie en een evaluatiebijeenkomst plaatsgevonden. Er hebben 9 leerlingen aan het project deelgenomen.

De voorstelling vond plaats bij temperaturen van boven de 30 graden in een stampvolle gymzaal. De scènes over hoe jongens en meisjes met elkaar omgaan en wat je moet doen als je vriendje onveilig wil vrijen, kregen, veel bijval.

RESULTATEN

De vooraf geformuleerde doelstellingen waren:

- een uitdrukkingmogelijkheid te bieden via Participatief Drama
- te ondersteunen bij het herstel, verbetering of ontwikkeling van
  - de vaardigheid tot leren
  - bindingen met de sociale omgeving
  - identiteit/zelfbeeld
- eerste ervaring te laten opdoen met een productieproces
- de kans te bieden om vooroordelen over hen weg te nemen

Voor de school:

- verminderen van de vooroordelen t.o.v. leerlingen in het Cluster 4-onderwijs
- erkenning voor het werk van de school en de prestaties van de leerlingen
- verbetering van de uit- en doorstroomkansen van deze leerlingen in het MBO en op de arbeidsmarkt.

Een tweede voorstelling voor 'algemeen publiek' werd op uitdrukkelijke wens van de deelnemers niet geprogrammeerd. Dat houdt in dat het thema 'vooroordeelen' niet kon worden behandeld. Dat had ook gevolgen voor het thema 'erkenning van de school'. De motivatie van de leerlingen voor het werkproces was hoog, en daarbinnen zijn ook de meeste resultaten bereikt. Het idee dat er opgetreden moest worden, leverde tegen het einde van het proces steeds meer spanning op.

Ondanks dat wisten de leerlingen er een interessante voorstelling van te maken, maar de belangrijkste effecten werden bereikt op het punt van de persoonlijke doelstellingen. Zowel het ontdekken van Participatief Drama als uitdrukkingvorm als het ontdekken van jezelf via Participatief Drama heeft de meeste deelnemers sterker gemaakt. Volgens de school heeft dit ook positieve uitwerking op hun kansen in het vervolgonderwijs en op de arbeidsmarkt.

FINANCIERING

Het Theateratelier De Pels werd mogelijk gemaakt met steun van Stichting Kinderpostzegels Nederland.

1.3. SLIMM! WORKSHOPS RISICOGEDRAG

SLIMM! is een workshopmodel dat de groep spelenderwijs inzicht geeft in de oorzaken en consequenties van handelen, en onderzoekt samen wat je kunt doen om gerelateerde problemen in de toekomst te voorkomen. Er wordt gewerkt met leerlingen uit dezelfde klas. Het thema is van tevoren bekend en wordt door de leerlingen als belangrijk gezien. Leerlingen bedenken een fictief personage dat m.b.t. het thema in problemen raakt. De groep analyseert eerst het ontstaan van de problemen en bedenkt vervolgens oplossingen.

Workshops Alcoholpreventie

Het door de leerlingen bedachte personage is in de problemen geraakt door alcoholgebruik. De deelnemers bedenken vervolgens:

- de kenmerken van het personage
- de thuissituatie van het personage
- de belangrijkste sociale contacten van het personage
- het moment waarop er iets gebeurde wat de problemen veroorzaakte (bijv. dronken naar huis gebracht, op straat met drank aangetroffen, op schoolfeestje gesnapt en geschorst enz.)

In de tweede fase wordt onderzocht hoe het probleem van het personage ontstaan is, hoe deze in contact is gekomen met alcohol, welke personen daarbij belangrijk waren. Er wordt ook onderzocht welke gevolgen het probleem dat hij/zij nu heeft veroorzaakt voor de sociale omgeving.

Als blijkt dat geen van de deelnemers zelf ervaringen heeft met alcohol, wordt gevraagd welke ervaringen zij hebben met anderen die alcohol gebruiken. Dat kunnen ook volwassenen zijn.

In de derde fase wordt gezocht naar alternatieven: hoe kan het personage in de toekomst voorkomen dat hij/zij weer in de problemen komt. In deze fase kunnen ook situaties waarin het moeilijk is om nee te zeggen worden nagespeeld.

TERUGBLIK

Op 20 en 27 mei 2009 werden in totaal 4 workshops van 2 uur gehouden, waaraan in totaal 60 leerlingen hebben deelgenomen.

Op 30 juni vond een nagesprek met 15 leerlingen plaats.

RESULTATEN

Allereerst viel op dat tijdens de workshops de relatie tussen alcohol en onvrijwillige seks minder sterk gelegd werd dan vorig jaar. Aan de andere kant is het zeker niet uit beeld en in die zin blijft het wat ons betreft een punt van zorg.

Omdat er expliciet gevraagd is naar de ervaringen met dronken mensen hebben we nu een completer beeld gekregen van hoe deze leerlingen alcohol en de gevolgen waarnemen. Dat mensen de controle over zichzelf kunnen verliezen is vaak wel eng, maar het gaat over volwassenen. Op de leeftijd van 13 nemen de leerlingen zich nog voor om nooit die controle te verliezen.

Wat precies het effect van het programma is, kan eigenlijk alleen bepaald worden als de leerlingen een aantal jaren gevolgd worden. Er is natuurlijk ook sprake van verschillende invalshoeken. Voor Bouman staat het gezondheidsaspect centraal, de gemeente kijkt mede naar overlastcijfers en Formaat onderzoekt vooral maatschappelijke oorzaken en gevolgen van alcoholgebruik.

Omdat er de komende jaren extra aandacht besteed gaat worden aan jeugd & alcohol heeft Formaat zich voorstander getoond van het regionaal opzetten van evaluatieonderzoek, waarbij verschillende methodieken onder de loep worden genomen.

FINANCIERING

De workshops werden gefinancierd door de gemeente Maassluis.

VOORUITBLIK

In 2010 zullen in Maassluis opnieuw workshops alcoholpreventie worden georganiseerd. Tevens heeft de GGD Rotterdam belangstelling getoond voor het concept, ten behoeve van basisscholen in Rotterdam-Zuid.

Workshops in het Cluster 4 onderwijs en in Justitiële Jeugdinstellingen

De Slimm! workshops in het Cluster 4 en JJI's zijn zowel gericht op criminaliteits- als op recidivepreventie. De operationele doelstelling is het stimuleren van het nemen van meer gefundeerde besluiten en het consequenter doorzetten ervan.

In de JJI's is gekeken naar de aansluiting van het Slimm!-programma op de Equip-methodiek, een programma dat gericht is op het terugdringen van recidive.

TERUGBLIK

In het seizoen 2008-2009 zijn twee lange trajecten van 4 dagdelen in het Jongerenopvangcentrum (JOC) in Amsterdam gedraaid en zes Slimms! van 2 dagdelen. (4 op De Pels in Utrecht en 2 op de Prof. Dr. Gunning-school in Haarlem)

RESULTATEN

1. Het eerste traject van het JOC leverde uiteindelijk 4 jongeren op die het hele traject afmaakten. Zij hebben volgens zowel de groepsleiding als de activiteitenbegeleiders vorderingen gemaakt op het persoonlijk vlak. Het tweede JOC-traject werd door 11 deelnemers afgeemaakt, maar ook in dit geval werden bij 4 jongeren vorderingen vastgesteld. Een probleem bij het monitoren was het feit dat 5 van de 11 jongeren binnen 2 weken na de workshops werd overgeplaatst of vrijgelaten.

2. Op de Gunningschool was de eerste Slimm!-sessie goed bevallen, de tweede minder. Met de school is hierover uitgebreid geëvalueerd.
3. De vier Slimm!-dagen op De Pels zijn zowel door de leerlingen als door de leerkrachten zeer goed ontvangen. Alle groepsleerkrachten waren het erover eens dat er een leereffect is opgetreden. Het blijkt echter moeilijk te zijn om dit effect nader te benoemen.

VOORUITBLIK

In het seizoen 2009-2010 zijn geen nadere Slimm!-trajecten gepland. Met de JJI-sector vindt in 2010 nog overleg plaats over de inzet van Slimm! in behandelgroepen. Een algemene conclusie uit de Slimm!-activiteiten is dat jongeren in behandeltrajecten gemotiveerder zijn om op de vragen die bij de Slimm! gesteld worden in te gaan.

FINANCIERING

De Slimm!-workshops in Cluster 4 en JJI's zijn onder andere mogelijk gemaakt met steun van Stichting Kinderpostzegels Nederland.

1.4. KORT LONTJE: WORKSHOPS OP BASISCHOLEN

De kern van de workshop bestaat uit een korte voorstelling waarin thema's als omgaan met conflicten, pesten, meelopen en agressie verwerkt zitten. Aan de kinderen de vraag: Wat herken je uit dit verhaal? En: Wat zou jij doen als jou dit zou overkomen? De kinderen kunnen vervolgens inspringen op de scènes. Consequenties, voor- en nadelen van de verschillende alternatieven worden onderzocht.

TERUGBLIK

Kort Lontje werd in mei en juni 2009 uitgevoerd in Schiedam. In totaal 57 workshops werden op 11 openbare basisscholen gedraaid. Daaraan namen 1.059 kinderen uit de groepen 6, 7 en 8 deel.

RESULTATEN

Met Kort Lontje willen we niet alleen het thema agressie op de basisschool bespreekbaar maken, maar ook kinderen een middel aanreiken om zelf iets te veranderen. Participatief Drama heeft vooral tot doel om mensen bewust te maken van het feit dat ze iets te kiezen hebben, dat je niet alles lijdzaam hoeft te laten gebeuren.

We leven in een samenleving waarin agressie en geweld dagelijkse kost zijn geworden, ook op de basis-

school. De scènes die we speelden werden door vrijwel alle kinderen als realistisch herkend. Veel van de kinderen gingen gemotiveerd op zoek naar alternatieven, die ze op toneel uitspeelden. De tournee van Kort Lontje liet het hoogste percentage 'inspringen' zien: één op de drie kinderen greep actief in, wat bijna het dubbele is t.o.v. reguliere Forumtheatervoorstellingen.

De reacties van leerkrachten waren veelzeggend. Op de vraag wat zij vonden dat de kinderen opgestoken hadden van het programma werd onder andere geantwoord:

- "Dat ze keuzes mogen en kunnen maken"
- "Je moet leren nadenken over je eigen gedrag voordat je iets doet of ergens aan mee doet"
- "Ze zullen agressie, pesten herkennen en bespreekbaar maken. De workshop was in dat opzicht drempelverlagend."
- "Meelopen is niet stoer"

Een typerende reactie was de volgende: "De leerkracht vond het nuttig om de workshop juist nu te hebben: er speelt heel veel in de klas op het moment, daar is ze ook veel mee aan de gang geweest. Ze geeft achteraf aan dat het m.n. de pestkoppen waren die nu kwamen laten zien hoe het ook kan cq. 'hoort'. " Het is bekend dat als je ten overstaan van de hele klas opkomt voor gepeste kinderen, je dat de volgende dag niet zo makkelijk meer kan terugtrekken.

Een andere leerkracht maakte de opmerking: “Ik vond het een zeer goed uitgevoerde workshop en zou graag zien dat er een vervolg op komt, mogelijk ook met andere thema’s die in een groep kunnen spelen, waarna het in de klas verder uitgewerkt kan worden. Als sovatraining is dit uitermate geschikt.” Door anderen werd daarop aangesloten dat het programma ook langer had kunnen duren, minimaal 2 sessies, misschien wel meer.

FINANCIERING

De workshops zijn gefinancierd via een tweetal subsidieregelingen van de gemeente Schiedam.

VOORUITBLIK

Formaat heeft daarom het programma aangepast voor die scholen die een inzet over meerdere workshops willen verdelen. De programma van de eerste workshop is gelijk aan dat van Schiedam. In de tweede workshop vertellen kinderen via levende diaserie hun eigen verhaal. In de derde workshop wordt op die verhalen ingesprongen.

Dit programma is in het najaar van 2009 aangeboden aan een aantal basisscholen in Rotterdam-Delfshaven. Op dit moment wordt overlegd met het stadsdeel Amsterdam-Zuidoost over de inzet van Kort Lontje op basisscholen. Het thema geweld staat daar op dit moment in het middelpunt van de discussie. Een vervolg in Schiedam in 2010 is eveneens in gesprek.

1.5. Workshop Beeldentheater

Beeldentheater geeft de mogelijkheid om een analyse te maken van de complexe wereld waarin jongeren (en volwassenen die met jongeren te maken hebben: ouders, leerkrachten en andere professionals) zich bevinden. Met Beeldentheater wordt stap voor stap de reële situatie van de deelnemers neergezet. Daarbij bepaalt het publiek de personages, de plaats van handeling en het conflict. Uiteindelijk dynamiseren acteurs het verhaal en er ontstaat spel. Op de gespeelde scènes kan via Forumtheater worden ingesprongen.

TERUGBLIK

In 2008-2009 zijn vier workshops gehouden met als thema ‘jeugd’.

Wanneer november 2008. **Waar** Werkconferentie Jeugdparticipatie Delfshaven. **Met wie** Jongerenwerkers. **Thema** Participatief werken met jongeren.

Wanneer november 2008. **Waar** Da Vinci College Leiden. **Met wie** Leerlingen van de afdeling Anderstaligen. **Thema** Morele Dilemma’s en risicogedrag.

Wanneer januari 2009. **Waar** Werkconferentie Artikel 1 (landelijke koepel anti-discriminatiewerk) Utrecht. **Met wie** Scholenvoorlichters Artikel 1-bureaus. **Thema** Participatief Drama als middel in de voorlichting op school.

Wanneer juli 2009. **Waar** Werkplaats voor Participatief Drama, Rotterdam. **Met wie** docenten en studenten HBO-opleidingen. **Thema** Participatief Drama als middel in de beroepsvoorbereiding.

VOORUITBLIK

De workshops Beeldentheater zijn ook in 2009-2010 beschikbaar.

1.6. Agenda Delfshaven 2020

Van 9 t/m 11 januari 2008 organiseerde Formaat de officiële opening van het Werkplaats. Eén van de openingsactiviteiten was het debat “De wijk aan het woord”, waar bewoners en professionals uit Delfshaven discussieerden over de rol van cultuur bij samenlevingsopbouw, leefbaarheid, integratie en participatie. De belangrijkste conclusie van het debat werd eigenlijk geformuleerd als opdracht aan Formaat: zorg dat de jeugd van Delfshaven meer en actiever betrokken wordt bij alles wat er in de wijk gebeurt. Delfshaven is de jongste Deelgemeente van Rotterdam in de zin dat er het hoogste percentage personen jonger dan 18 jaar woont. De Delfshavense jongeren gelden voor een belangrijk deel als “moeilijk bereikbaar”.

Formaat werd in het najaar van 2008 verzocht om een project in te dienen voor Rotterdam European Youth Capital (REYC). Voor ons was duidelijk dat het een project moest worden waarin jongeren zoveel mogelijk zelf aan het woord komen. Agenda Delfshaven 2020 (afgekort als Agenda 2020) betekent: Jongeren in Delfshaven maken een agenda voor de toekomst door middel van Participatief Drama. We maken daarvoor gebruik van het middel Legislatief Theater.

Legislatief Theater werkt als volgt: Vanuit een serie inventarisatiebijeenkomsten worden thema's vastgesteld met, door en voor jongeren. Deze thema's worden omgezet in korte Forumscènes (scènes die leiden tot een debat- dialoog over maatschappelijk belangrijke punten) Met deze scènes gaan we terug naar de jongeren en de wijk. De reacties van de jongeren op deze scènes worden verwerkt in een Forumtheaterstuk waarin een conceptprogramma voor de toekomst verwerkt is. Dat programma wordt vervolgens opnieuw aan de jongeren voorgelegd en uiteindelijk door stemming al dan niet vastgesteld. Het programma wordt uiteindelijk voorgelegd aan de lokale politiek, in dit geval de Deelgemeente.

VOORUITBLIK

Agenda 2020 gaat vier verschillende groepen in de deelgemeente benaderen:

- meiden, met als startpunt het meidenwerk in Spangen
- jongens, vanuit het jongerencentrum in het Nieuwe Westen
- scholieren, vanuit het Melanchton College in de Spaanse Polder
- alle jongeren via het door de Deelgemeente ingestelde Jongerenpanel

Vanuit de inventarisatiewerkshops in de herfst van 2009 zullen in december 2009 en januari 2010 vier presentaties worden gehouden voor de achterban van de bovengenoemde groepen. De reacties daarop worden verwerkt in een Forumtheaterstuk waarin de ideeën van alle vier de groepen zijn vertegenwoordigd. Dat Forumstuk zal in maart 2010 drie keer te zien zijn voor achtereenvolgens de meiden, de jongens en de scholieren. De vierde voorstelling staat gepland op de datum van de installatie van de nieuwe Deelgemeenteraad na de verkiezingen in het voorjaar van 2010. Het is immers de nieuwe raad die met de uitvoering van dit programma een vliegende start zal moeten maken.

FINANCIERING

Agenda 2020 wordt mogelijk gemaakt met steun van de Deelgemeente Delfshaven en Your World “het coördinatiebureau van REYC”, Volkskracht en het VSBfonds.

2 VOLWASSENEN

Formaat kiest er in eerste instantie voor om met mensen in de marge van de samenleving te werken. Een belangrijke activiteit zijn de Theaterateliers waarin gewerkt wordt met mensen met een psychosociale en psychiatrische achtergrond. Iedere week zijn er workshops waarin praktijksituaties worden nagespeeld en geoefend.

Formaat maakt ook Forumvoorstellingen voor volwassenen en verzorgt workshops op studiedagen, symposia, teamtrainingen en congressen en werkt in de wijk rond overlast en conflicten.

Het werk met volwassenen neemt elk jaar toe. De eerste jaren werkte Formaat nog voornamelijk in het onderwijs; de afgelopen twee seizoenen was de balans in evenwicht.

Aantal gespeelde voorstellingen en workshops: 200
Totaal bereik Volwassenen: 1400 personen

2.1. THEATERATELIERS SOCIALE ACTIVERING EN REÏNTEGRATIE

De politieke en maatschappelijke trend in de Nederlandse samenleving gaat steeds meer in de richting van: mensen moeten zoveel mogelijk voor zichzelf kunnen zorgen. De overheid, vooral de gemeentes, treft allerlei maatregelen die mensen uit de afhankelijkheid in de zelfstandigheid moeten duwen. Maar niet alle mensen zijn zomaar te duwen.

In de Theaterateliers wordt niet geduwd, wél uitgedaagd. Het is geen traject, maar een kans. Je mag er je mond open doen en zeggen wat jij vindt. Je mag zijn wie je bent. In de Theaterateliers komen mensen tot bloei die eigenlijk besloten hadden om in hun schulp te blijven. Het blijkt ook dat mensen meer gaan doen dan zelfs de begeleiders verwacht hadden. Ze worden sociaal en maatschappelijk actief en sommigen vinden zelfs op eigen kracht een baan. Op de DVD "Theateratelier Haarlem – De Mens in de Hoofdrol" vertelt een aantal mensen op een indrukwekkende manier wat de deelname aan het Theateratelier voor hen betekend heeft.

Het Theateratelier blijkt een enorm belangrijke rol voor mensen te vervullen als het gaat om:

- sociale contacten
- ondersteuning en solidariteit
- belangenbehartiging

BESCHRIJVING

Een Theateratelier bestaat uit een groep van ca. 15 mensen die minimaal 6 maanden bij elkaar blijven. Wekelijks wordt een dagdeel gewerkt volgens de methodiek die beschreven staat in het Handboek Participatief Drama "De Mens in de Hoofdrol". Regelmatig presenteren de Theaterateliers hun verhalen aan publiek, dat zowel uit de doelgroep als uit professionals, buurtbewoners en beleidsmakers kan bestaan.

Een volledig draaiend Theateratelier bestaat uit drie verschillende groepen:

- een instroomgroep voor die mensen die nog niet precies weten of het Theateratelier iets voor ze is en wat ze er mee willen
- de Theaterateliergroep die het boven beschreven proces hebben doorlopen
- het gezelschap, dat uit gevorderden bestaat en regelmatig presentaties verzorgt

Theateratelier Rotterdam

Het Theateratelier Rotterdam is gestart in oktober 2007. Na afloop van het seizoen 2007-2008 verscheen een uitgebreid procesverslag en een zorgverslag, die via de website van Formaat gedownload kunnen worden.

Het Theateratelier vindt wekelijks plaats in de Werkplaats voor Participatief Drama van Formaat in Delfshaven. Formaat draagt de methodiek stap voor stap over aan begeleiders van Pameijer, die daartoe de Jokeropleiding (zie hoofdstuk 3) van Formaat volgen en regelmatig supervisie krijgen.

TERUGBLIK

De instroomgroep van het Theateratelier Rotterdam is 37x bijeengekomen. Het totale bereik lag boven het streefgetal van 10 deelnemers per halfjaar. In het

eerste halfjaar lag het zelfs op 200%! De gemiddelde bezettingsgraad was 90% van het streefgetal. De instroomgroep heeft in januari en juni 2009 presentaties gehouden in de Werkplaats van Formaat. Bovendien hebben zij bij de aftrap van het project DUNK (zie verderop) op 15 januari 2009 een presentatie verzorgd. De doorstroming naar de middaggroep (het eigenlijke Theateratelier) was in het eerste halfjaar 33% en in het tweede ruim 50%.

De middaggroep is 38x bijeengekomen. Het totale bereik lag bij 63% van het streefgetal van 15 personen per halfjaar. De gemiddelde bezettingsgraad lag bij 60%. De middaggroep heeft ook in januari en juni presentaties verzorgd, evenals bij de DUNK-aftrap. Verder vonden er om de twee maanden open ateliers plaats, die goed bezocht werden. Zes deelnemers stroomden door naar het DUNKteam.

In totaal bereikte het Theateratelier Rotterdam in 2008-2009 41 personen, waarvan er 18 tot de vaste kern behoorden. Dat is respectievelijk 82% en 72% van de capaciteit. De langdurige ziekte van een van de medewerkers heeft gevolgen gehad voor de werving voor het Theateratelier in de eerste helft van 2009. Een aantal deelnemers aan het Theateratelier maakte deel uit van het Rotterdamse voetbalelftal dat de Nederlandse daklozencup won en naar het WK in Australië mocht afreizen. Een prachtige prestatie die echter overschaduwde werd door een aantal incidenten met journalisten die de spelers zonder enig respect behandelden. Ook gaf de KNVB geen toestemming om in het officiële oranjetenue te spelen. Daklozen behoren nog steeds tot de meest gediscrimineerde mensen in dit land.

RESULTATEN

Het Theateratelier heeft ook dit jaar weer een aantal belangrijke maatschappelijke thema's aan de orde gesteld. De scènes, door de deelnemers zelf ontwikkeld, gingen o.a. over:

- gokverslaving op het internet (pokeren)
- de problemen met de pasjesregeling bij de nachtopvang van het Leger des Heils
- discriminatie in de openbare ruimte

- bureaucratie bij het aanvragen van uitkeringen
- wegvallen van (familie)bindingen bij dakloosheid en verslaving
- ontslag bij psychosociale problemen
- de gevolgen van de bezuinigingen op de AWBZ

Tijdens het proces hebben alle deelnemers gewerkt aan hun persoonlijke ontwikkeling, door de problemen die zij in hun functioneren ondervinden in beeld te brengen. De conclusies hieruit zijn teruggekoppeld naar hun persoonlijke begeleiders.

De activiteiten van het Theateratelier passen in het empowerment-beleid van Pameijer, dat gericht is op het sterker maken van cliënten in de sociale psychiatrie.

VOORUITBLIK

Het Theateratelier Rotterdam is inmiddels een permanente voorziening van Pameijer in Delfshaven. Op dit moment is de start van een tweede Theateratelier in Rotterdam-Zuid in onderhandeling. Het project DUNK, dat voor de helft in Rotterdam wordt uitgevoerd, zal in het seizoen 2009-2010 tot veel activiteiten rond het Theateratelier leiden.

Theateratelier Haarlem

Na een serie eendaagse activiteiten startte het Theateratelier Haarlem in september 2006 in het gebouw van Roads in het centrum van de stad. Het was toegankelijk voor alle cliënten van Roads, een instelling die mensen met een psychosociale problematiek begeleidt. In 2007 startte het project Spotvogel, dat tot doel had om een goede aansluiting te vinden van het Theateratelier op trajecten voor sociale activering en reïntegratie. Ook de methodiekoverdracht aan professionals van Roads ging op dat moment van start.

Het Theateratelier is in Haarlem een vaste waarde geworden. De voorstellingen die de afgelopen jaren zijn gespeeld hebben veel stof op doen waaien en hebben o.a. invloed gehad op het sociaal beleid in de stad.

TERUGBLIK

Roads heeft een turbulente periode achter de rug na het faillissement medio 2008. De overname door Stichting Buitenamstel/Geestgronden werd door de rechter ongeldig verklaard en in januari 2009 nam Arkin alle activiteiten van Roads over, daaronder ook het Theateratelier.

In het seizoen 2008-2009 heeft Formaat zich vooral beziggehouden met de methodiekoverdracht. Dit proces is in juli 2009 volledig afgerond. Sindsdien draait het Theateratelier Haarlem zelfstandig.

FINANCIERING

Het project Spotvogel, waarin de methodiekoverdracht van Formaat aan Roads was opgenomen, werd mogelijk gemaakt met steun van Stichting DOEN.

VOORUITBLIK

Formaat is tot medio 2010 in Haarlem actief vanuit het project DUNK (zie hierna).

DUNK – Scoren met underground kennis

DUNK is een idee dat gebaseerd is op een succesvolle formule van de organisatie Cardboard Citizens uit Londen. Het is een programma voor en door de doelgroep. Die doelgroep bestaat uit dak- en thuislozen en mensen met een psychosociale problematiek. Deelnemers aan Theaterateliers, waarin met Participa-

tief Drama gewerkt wordt aan reïntegratie, ontwikkelen zich tot peereducators.

Daardoor bereiken zij zorgmijders, dragen kennis en ervaring over, leggen de basis voor een netwerk van steun en solidariteit en leveren ideeën aan voor verbetering van de zorg. Met in totaal 14 voorstellingen wordt een flink aantal instellingen in twee regio's van het land bereikt. Vertrekpunt zijn de twee Theaterateliers in Haarlem en Rotterdam. Onderdeel van het idee is het schrijven van een methodiekhandleiding. DUNK wordt afgesloten met twee manifestaties.

DUNK was in januari 2008 één van de 35 kandidaten (van de 364) voor de Nationale Zorgvernieuwingsprijs. In juni 2008 was DUNK winnaar van de Samen Sociaalprijs van de provincie Zuid-Holland.

TERUGBLIK

DUNK werd op 15 januari 2009 afgetrapt op een manifestatie in de Werkplaats voor Participatief Drama, waarop alle Theaterateliergroepen uit Rotterdam en Haarlem hun Forumtheaterscènes presenteerden. In februari en maart kregen de leden van de DUNK-teams, bestaande uit de gevorderdengroepen van de beide Theaterateliers, een speltraining van Luc Opdebeeck, artistiek leider van Formaat. In maart gaf een driekoppig team van Cardboard Citizens een tweedaagse training en in dezelfde periode werden de DUNKers door het Basisberaad GGZ in Rotterdam getraind in wet- en regelgeving.

In april werden de twee scripts voor de DUNKvoorstellingen geschreven door Luc Opdebeeck. In mei repeteerde het DUNKteam Rotterdam voor de voorstelling *Abu*, die op 8 juni in première ging in de nachtopvang van het Leger des Heils in Rotterdam-Delfshaven. In mei startte ook het Videoatelier van DUNK en in juni repeteerde het DUNKteam Haarlem voor de voorstelling *Mysterie*, die na de zomer van 2009 in première zou gaan.

Voor DUNK werd een logo ontwikkeld en een zakgids geproduceerd met handige adressen op het gebied van opvang, huisvesting, inkomen, gezondheid en rechtshulp.

FINANCIERING

DUNK is mogelijk gemaakt met steun van de GGD Rotterdam, het VSBfonds, het Skanfonds, de Gravin van Bylandtstichting, Pameijer en Roads.

VOORUITBLIK

DUNK gaat nog een aantal keren optreden bij opvanginstellingen in de regio's Rijnmond en Kennemerland. In 2010 zal het bij DUNK behorende handboek voor de implementatie van de Theaterateliers in de zorg geschreven worden. Dat wordt in juni 2010 aan het werkveld aangeboden.

2.2. WERKEN IN DE WIJK

In de wijk zet Formaat in op drie verschillende terreinen:

- dialoog tussen mensen of groepen die conflicten met elkaar hebben
- empowerment van (groepen) mensen die een steuntje in de rug nodig hebben
- participatie van mensen wier kennis en ervaring tot nu toe niet gebruikt werd

Concreet betekent dit de inzet van Legislatief Theater in de wijk voor dialoog en participatie en het creëren van Theaterateliers ten behoeve van empowerment. Daarbij kiest Formaat voor de deelgemeente Delfshaven en de daar wonende bevolking, maar een deel van de activiteiten blijft ook buiten Rotterdam bestaan.

TERUGBLIK

In het seizoen 2008-2009 werden de volgende wijkgerichte activiteiten ondernomen:

Open deurendag, oktober 2008

In het kader van de open dag van alle wijkinstellingen in Delfshaven heeft Formaat een programma aangeboden van Participatief Drama en er werd een tentoonstelling van beeldende kunstenaars geopend.

Buurtatelier: inventarisatie onder bewoners

In de periode oktober-december 2008 heeft Formaat met een groep wijkbewoners onderzocht wat de mogelijkheden zouden zijn voor een permanent Buurtatelier in Delfshaven. De opzet lijkt op die van het Theateratelier maar is meer productiegericht. Elk halfjaar maken wijkbewoners scènes over problemen en conflicten die zij van belang vinden. Deze scènes worden op plekken gespeeld waar veel wijkbewoners komen.

Voorstelling: Nightwind

In maart 2009 ontvingen wij de Colombiaans/Amerikaanse theatermaker Hector Aristizabal met zijn voorstelling *Nightwind* in onze Werkplaats.

Filmfestival 'Een ervaring rijker'

In het kader van de Week van de Psychiatrie in april 2009 heeft Formaat in samenwerking met het Basisberaad GGZ Rijnmond een filmfestival georganiseerd. Een festival voor en door mensen met een achtergrond in de geestelijke gezondheidszorg, maatschappelijke opvang en verslavingszorg. Er waren ruim 40 inzendingen en tijdens het Festival werden de prijzen uitgereikt voor de beste films/video's.

VOORUITBLIK

Op basis van de inventarisatie met bewoners is begin 2009 een aanvraag voor het Buurtatelier ingediend bij de Deelgemeente Delfshaven. Het is de bedoeling dat het Buurtatelier begin 2010 gaat starten.

Eind 2009 wordt een Legislatief Theaterproject uitgevoerd in de gemeente Oosterhout, in het kader van het project *Het gelijk van Oosterhout*.

Het volgende Filmfestival vindt in maart 2010 plaats, ook dit keer in het kader van de Week van de Psychiatrie.

Workshops Beeldentheater

Met behulp van Beeldentheater wordt een dialoog mogelijk die met woorden heel anders was verloren. Doordat deelnemers levende foto's maken van hoe zij over bepaalde situaties denken, ontstaat een meerdimensionaal beeld. De nuance die in gesproken taal

verloren gaat, keert terug in het gesprek. Ook de emotie die achter woorden verborgen gaat, wordt zichtbaar.

Formaat zet Beeldentheater in waar om analyse, dialoog en het stellen van gezamenlijke doelen wordt gevraagd. Deze workshops zijn geschikt voor studiedagen, symposia, teamdagen, wijkbijeenkomsten.

TERUGBLIK

In het seizoen 2008-2009 zijn in totaal 24 workshops Beeldentheater gegeven. Dat lag 20% hoger dan begroot. Hieronder in kort bestek een overzicht van de workshops:

Wanneer september 2008. **Waar** Spijkenisse.

Met wie Leden cliëntenraden verstandelijk gehandicapten, coaches en managers van Pameijer. **Thema** Cliëntenparticipatie.

Wanneer oktober 2008. **Waar** Zutphen.

Met wie Deelnemers conferentie Artikel 1 Noord-Oost Gelderland.

Thema Strategieën tegen discriminatie.

Wanneer oktober 2008 (2x) **Waar** Rotterdam.

Met wie Leden cliëntenraden verstandelijk gehandicapten, coaches en managers van Pameijer.

Thema Cliëntenparticipatie.

Wanneer oktober 2008. **Waar** Spijkenisse.

Met wie Leden cliëntenraden verstandelijk gehandicapten, coaches en managers van Pameijer.

Thema Cliëntenparticipatie.

Wanneer november 2008. **Waar** Utrecht

Met wie Deelnemers aan manifestatie Wijkalliantie.

Thema Strategieën om meer bewoners te betrekken bij het werk van de Wijkalliantie.

Wanneer november 2008. **Waar** Rotterdam.

Met wie Leden cliëntenraden verstandelijk gehandicapten, coaches en managers van Pameijer.

Thema Cliëntenparticipatie.

Wanneer november 2008. **Waar** Spijkenisse.
Met wie Leden cliëntenraden verstandelijk gehandicapten, coaches en managers van Pameijer **Thema** Cliëntenparticipatie.

Wanneer november 2008. **Waar** Rotterdam.
Met wie Deelnemers aan conferentie Buurtalliantie.
Thema Het gebruik van de Morele Dilemma Discussiemethode ten behoeve van dialoog in de wijk.

Wanneer november 2008. **Waar** Rotterdam.
Met wie Deelnemers aan conferentie Pameijer.
Thema Seksualiteit en veiligheid in het werk met verstandelijk gehandicapten.

Wanneer december 2008. **Waar** Utrecht.
Met wie Deelnemers aan studiedag sportfacilities.
Thema Waarden en normen in de sport.

Wanneer december 2008. **Waar** Den Haag.
Met wie Deelnemers aan de E-motive dag over omgekeerde ontwikkelingssamenwerking.
Thema Presentatie van het project Outspoken, uitwisseling tussen Formaat en Jana Sanskriti (India).

Wanneer januari 2009 (4x). **Waar** Rotterdam.
Met wie Deelnemers aan trajecten van Bureau Begeleid Werken van Pameijer. **Thema** Belemmeringen op weg naar de arbeidsmarkt.

Wanneer maart 2009. **Waar** Rotterdam.
Met wie Deelnemers aan studiedag Klantpartnerschap. **Thema** Cliëntenparticipatie.

Wanneer maart 2009 (4x). **Waar** Rotterdam.
Met wie Deelnemers aan trajecten van Bureau Begeleid Werken van Pameijer. **Thema** Belemmeringen op weg naar de arbeidsmarkt.

Wanneer april 2009. **Waar** Rotterdam.
Met wie Activiteitenbegeleiders instellingen voor (sociale) psychiatrie. **Thema** Kansen door de WMO.

Wanneer mei 2009. **Waar** Rotterdam. **Met wie** Bezoekers nachtopvang Leger des Heils Delfshaven. **Thema** Positie dak- en thuislozen.

Wanneer mei 2009. **Waar** Brussel.
Met wie Deelnemers aan het project Connecting Identities van Forum. **Thema** Cultuur, identiteit en dialoog.

Wanneer mei 2009. **Waar** Rotterdam.
Met wie Bezoekers nachtopvang Leger des Heils Centrum. **Thema** Positie dak- en thuislozen.

VOORUITBLIK

In het lopende seizoen 2009-2010 verwachten we minimaal 20 workshops Beeldentheater te geven.

3 MULTIPLICATIE

Eén van de vijf hoofddoelstellingen van Formaat is het bevorderen van het gebruik van Participatief Drama. Daarmee bedoelen we dat we er naar streven dat meer mensen dan alleen die bij ons werken de technieken leren hanteren. Daarmee ontwikkelt Formaat zich steeds nadrukkelijker als een Kenniscentrum.

Multiplicatie betekent methodiekontwikkeling samen met mensen uit het werkveld. De deelnemers aan cursussen en trainingen gaan immers daarna aan de slag en brengen hun ervaringen weer terug naar de supervisie en vervolgtrainingen. Op deze manier ontwikkelt Participatief Drama zich zoals het bedoeld was: vooral in de praktijk. De belangstelling voor Participatief Drama neemt de laatste jaren sterk toe en er zijn geen mogelijkheden op reguliere opleidingen om de methode systematisch te leren kennen. De 10 jaar ervaring van Formaat en de 20 jaar ervaring van Luc Opdebeeck zorgen voor een inhoudelijk sterk product.

Formaat biedt de jokers ook de mogelijkheid tot methodiekontwikkeling en multiplicatie van de ervaringen die zij opgedaan hebben. Dat gebeurt enerzijds in het Jokerlaboratorium en anderzijds door het binnenhalen van kennis en ervaring van buitenlandse experts.

Totaal bereik: 350 personen

3.1. JOKEROPLEIDING

In 2008 is Formaat gestart met de Jokeropleiding. Het programma bestaat uit modules die ook los van elkaar gevolgd kunnen worden. In 7 modules van in totaal 34 dagdelen komen alle aspecten van Participatief Drama aan de orde die door Formaat worden gebruikt:

- Introductie – Spellen en Beeldentheater
- Forumtheater: hoe kom je tot scènes
- De kunst van het Jokers – hoe begeleid je groepen en voorstellingen
- Morele Dilemma Discussiemethode – het morele aspect van Participatief Drama
- Slimm! – Participatief Drama en normoverschrijdend cq. strafbaar gedrag

- Rainbow of Desire – therapeutische toepassingen
- ORID – evalueren op een participatieve manier

Een opleiding voor iedereen die werkt met groepen en bezig wil zijn met de humanisering van de samenleving. Het programma is vooral gericht op mensen die geïnteresseerd zijn in het gebruik van theater als hulpmiddel bij dialoog, belangenbehartiging en sociale activering.

TERUGBLIK

In het seizoen 2008-2009 hebben 34 personen deelgenomen aan één of meerdere modules. De deelnemers waren afkomstig uit de werkvelden: zorg, onderwijs, maatschappelijke organisaties, welzijn en kunst.

VOORUITBLIK

Voor de Jokeropleiding 2009-2010 verwachten we meer deelnemers dan in het afgelopen seizoen. Met name voor de introductiemodule is veel belangstelling. Eventueel wordt deze module meerdere keren aangeboden. Nog niet alle modules zijn vol, op de website www.formaat.org staat een uitgebreide folder met het volledige programma en data.

3.2. MASTERCLASSES INTERNATIONALE EXPERTS

Formaat probeert jaarlijks 2 tot 3 internationale collega's uit te nodigen om hun ervaringen te delen met de jokers van Formaat en andere belangstellenden. Elke masterclass heeft een vastomlijnde inhoud.

TERUGBLIK

In januari 2009 ontvingen wij Bárbara Santos, voormalig directeur van het Centre for Theatre of the Oppressed (het centrum van Augusto Boal) in Rio de Janeiro. Het thema van haar masterclass was The Art of Joking.

In maart 2009 was Hector Aristizabal, werkzaam als therapeut en drama-activist, bij Formaat te gast voor een tweedaagse masterclass rond de technieken van de Rainbow of Desire.

VOORUITBLIK

In september 2009 komt Julián Boal, de zoon van Augusto Boal, naar Rotterdam met als thema Politicizing Theatre of the Oppressed. In maart 2010 verwachten we Tim Wheeler, artistiek leider van Mind the Gap in Bradford (Engeland), een professioneel gezelschap dat uitsluitend met gehandicapten werkt.

3.3. GASTLESSEN

Ook op opleidingen is belangstelling voor Participatief Drama. Formaat verzorgt daarom gastlessen bij o.a. de opleiding tot Dramadocent, bij CMV, maar ook op universiteiten.

TERUGBLIK

In 2008-2009 werden gastlessen gegeven voor de Dramadocentenopleiding van de NHL in Leeuwarden en voor de Hogeschool Rotterdam, afdeling CMV.

3.4. TRAININGSPAD: WAARDEN EN NORMEN IN DE SPORT

Formaat heeft in het kader van het project Waarden en Normen van NOC*NSF de TrainingSPAD (Training Sport en Participatief Drama) ontwikkeld. Daartoe behoorde een handleiding en een overdrachtstraject. In de jaren 2006-2008 werden al bijna 200 verengingsbegeleiders die door de KNVB ingezet werden in het landelijk project Tijd voor Sport door Luc Opdebeek getraind.

TERUGBLIK

In november 2008 vond de laatste sessie plaats in het overdrachtstraject met ca. 50 deelnemers.

VOORUITBLIK

Met de KNVB wordt in het seizoen 2009-2010 gewerkt aan het ontwikkelen van een interventie die gericht is op de preventie van geweld in het amateurvoetbal.

3.5. JOKERLABARATORIUM

Formaat beschikt over een team van 6 jokers die samen jaarlijks meer dan 300 activiteiten uitvoeren. Alle projecten worden methodisch geëvalueerd en het Jokerlab biedt ook mogelijkheden voor het ontwikkelen van nieuwe technieken.

Het Jokerlab heeft in het seizoen 2008-2009 6x plaatsgevonden.

4

INTERNATIONALE PROJECTEN

08/09

Formaat is al sinds de oprichting internationaal actief. Als een van drijvende organisaties in de internationale beweging van het Theater van de Onderdrukten onderhoudt Formaat contacten met meer dan 250 organisaties en ruim 1000 collega's van over de hele wereld. Daarnaast wordt er vanuit Nederland gewerkt aan multiplicatie in verschillende regio's. Nieuw zijn de uitwisselingsprojecten.

Totaal bereik Internationaal (excl. website): 150
Totaal inclusief website: 60.000

4.1. UITWISSELING MET JANA SANSKRITI

In juni 2008 bezochten 8 jokers van de Indiase organisatie Jana Sanskriti, de grootste op het gebied van het Theater van de Onderdrukten in de wereld, Nederland. Er werden workshops gegeven/voorstellingen gespeeld in Rotterdam, Utrecht en Den Haag. Het geheel vond plaats in het kader van het project Outspoken.

TERUGBLIK

Het project Outspoken werd in december 2008 afgesloten met het werkbezoek van Luc Opdebeeck en Irma Hazeleger aan India. Daar vond op dat moment het derde Muktadhara Festival plaats, het grootste evenement op het gebied van het Theater van de Onderdrukten in de wereld.

Outspoken werd op 2 december 2008 op de landelijke

E-motive dag als één van de vijf best practices op het gebied van omgekeerde ontwikkelingssamenwerking gepresenteerd.

De uitwisseling met Jana Sanskriti heeft zowel onze collega's in India als Formaat veel opgeleverd. Voor Formaat ging het met name om de nadruk op het belang van de duurzaamheid van activiteiten met Participatief Drama. Als er voor de deelnemers geen zichtbaar resultaat is en er geen fundamentele wijziging in de onderdrukkingssituatie optreedt, kun je dan nog wel spreken van een zinvolle interventie? De solidariteit met onze doelgroepen staat voorop; die solidariteit bereik je niet door mensen te werven voor je activiteiten, maar door ze via je houding te overtuigen.

Jana Sanskriti benadrukte het belang van het inhoudelijk uitwisselen van kennis met de jokers van Formaat, wat tot een verrijking van hun praktijk heeft geleid. Vanuit India wordt uitdrukkelijk de wens geuit om de uitwisseling voort te zetten. Voor Jana Sanskriti is ontwikkelingssamenwerking per definitie een gemeenschappelijke zaak: development exchange in plaats van development aid.

FINANCIERING

Outspoken werd mogelijk gemaakt met steun van Oxfam Novib.

VOORUITBLIK

Formaat en GTO Maputo in Mozambique, ook één van de grotere organisaties op het gebied van het Theater van de Onderdrukten, werken aan een uitwisselingsproject dat in 2010 moet gaan starten.

4.2. INTERNATIONALE TRAININGEN

Sinds 2001 geeft Luc Opdebeek internationale trainingen. In 2005 werd het concept The Power of Dialogue ontwikkeld, waarbij binnen 10 dagen de basis van de methodiek van Participatief Drama kon worden overgedragen. Eén van de landen waar een dergelijk traject heeft plaatsgevonden, was Servië (in 2006-2007).

TERUGBLIK

In 2008-2009 heeft Luc Opdebeek supervisie gegeven aan één van de vervolgprojecten op The Power of Dialogue, nl. een project met drugsverslaafden in de regio Novi Sad, uitgevoerd door ApsArt. Het project leidde tot een aantal Forumtheatervoorstellingen en werd zelfs bekroond!

VOORUITBLIK

In het seizoen 2009-2010 gaan enkele jokers van Formaat een training verzorgen voor het project Managers van Diversiteit van Pax Christi België. De doelgroep bestaat uit jongeren uit voormalige Sovjet-

republieken, o.a. Tsjetsjenië; doel van het project is om empowerment van deze in België sterk achtergestelde groep te bevorderen en te onderzoeken hoe een vorm van dialoog tussen hen en de Belgische samenleving kan plaatsvinden.

4.3. ITO

De International Theatre of the Oppressed Organization (ITO) werd in 2003 op initiatief van Augusto Boal, zijn zoon Julián en Formaat gelanceerd. In 2004 ging de website www.theatreoftheoppressed.org de lucht in. ITO is een snel groeiende virtuele organisatie waar mensen die het Theater van de Onderdrukten (TO) beoefenen elkaar vinden, gezamenlijke projecten opzetten, kennis uitwisselen en werken aan de verspreiding van de methodiek. De ontwikkeling en uitbreiding van de ITO is één van de hoofddoelstellingen van Formaat.

Beheer van de website

Formaat is sinds de start in maart 2004 de host van www.theatreoftheoppressed.org. De belangrijkste werkzaamheden zijn:

- het bijhouden van de Yellow Pages, een database van groepen die met TO werken; de Yellow Pages verschenen al in 2000 op de website van Formaat en verhuisden vier jaar later naar de nieuwe website.

- het plaatsen van nieuwsberichten en aankondigingen uit de hele wereld
- het beantwoorden van vragen over het TO die binnenkomen op info@theatreoftheoppressed.org
- het beheren van het forum op de website

TERUGBLIK

In het jaar 2008 werd de website ruim 98.000 keer bezocht, daarbij ging het om 60.000 unieke bezoekers. De ITO-website is op dit moment verreweg de meest bezochte site van het TO in de wereld.

Op de Yellow Pages stonden per 1 augustus 2009 ruim 210 groepen uit 57 landen vermeld. Op het info-adres van de website kwamen het afgelopen seizoen bijna 200 vragen binnen. Het forum op de website telt op dit moment bijna 275 gebruikers.

VOORUITBLIK

In het jaar 2009 verwachten we meer dan 100.000 bezoeken te kunnen registreren.

In het seizoen 2009-2010 wordt een begin gemaakt met het overdragen van het beheer van de website aan de internationale gemeenschap. Zie ook onder “de conferentie in Rio de Janeiro”.

Herdenking Augusto Boal

Het was een enorme schok voor Formaat toen ons op 2 mei 2009 het nieuws bereikte dat Augusto Boal onverwacht was overleden. Zijn werk is van enorme betekenis geweest voor Formaat en voor ontzettend veel mensen over de hele wereld. Zijn activisme, zijn creativiteit en zijn vakmanschap op het gebied van theater in het algemeen en het TO in het bijzonder zullen onvergeten blijven.

Bárbara Santos van CTO Rio publiceerde na de crematie de volgende tekst:

Onze geliefde kameraad Augusto Boal, die onvermoeibare planter die alle vier windrichtingen van de aarde heeft bereisd om het zaad van het Theater van de Onderdrukten te verspreiden is een nieuwe reis begonnen.

Hij vertrok in de vroege uren van de tweede mei. De eerste mei, Dag van de Arbeid, hield hij een wake van solidariteit met de arbeiders die strijden voor een rechtvaardiger en gelukkiger wereld, een wereld van solidariteit.

Hij vertrok op deze speciale reis, als gevolg waarvan hij niet meer fysiek aanwezig kon zijn bij de komende activiteiten. Maar, zoals hij placht te doen, leefde, had lief en werkte tot de laatste druppel energie, en liet de nieuwe versie van zijn boek “Aesthetics of the Oppressed” gereed voor publicatie achter. Hij liet ook expliciete instructies achter dat geen activiteit mocht worden afgezegd vanwege zijn afwezigheid. “Is dat niet de essentie van Multiplicatie?”

Gisteren, op 3 mei, hielden we een afscheidsceremonie. De crematie van zijn lichaam markeerde het begin van een nieuwe fase van het Theater van de Onderdrukten, in de fysieke afwezigheid van de Meester zelf. We huilden, we spraken, we zongen. Celse Frateschi declameerde op prachtige wijze een passage uit Arena vertelt Zumbi. We zongen een lied van Nuno Arcanjo. En Cecilia Boal, met al haar kracht en vitaliteit, riep uit naar de wereld dat haar man herinnerd moest worden als de strijder die hij altijd geweest was. We droogden onze tranen en zonden Boal met applaus op zijn weg.

Het zal niet makkelijk zijn om onze meester, partner, vriend en kameraad in de strijd te volgen. Maar wat was er ooit eenvoudig in de ontwikkeling van het Theater van de Onderdrukten.

Morele waarden en solidariteit zullen onze basis en richtsnoer zijn. Multiplicatie onze strategie, en ons doel blijft het organiseren van concrete sociale actie ten behoeve van de transformatie van onderdrukken realiteiten.

*Viva Augusto Boal!
We gaan door!*

Op de ITO-website werd een condoleanceregister geopend, waarop honderden reacties zijn binnengekomen. Op de homepage werd een herdenkingstekst van Adrian Jackson, directeur van Cardboard Citizens uit Londen, geplaatst.

Op 9 mei 2009 werd Boal wereldwijd herdacht. Formaat organiseerde een bijeenkomst in de Werkplaats.

Internationale TO-conferentie in Rio de Janeiro

Het overlijden van Augusto Boal in mei was een klap voor de organisatie van de eerste internationale Jokerconferentie, die voor juli 2009 gepland stond. Formaat was intensief betrokken geweest bij de organisatie ervan. Boal had echter vlak voor zijn dood met klem verzocht om de conferentie te laten plaatsvinden.

TERUGBLIK

Van 20-26 juli 2009 verzamelden zich 86 jokers uit 28 landen in Rio. De conferentie werd door 200 belangstellenden gevolgd en werd live uitgezonden op het internet. De eerste drie dagen waren gewijd aan presentaties van het werk van groepen van alle werelden. Acht werkerreinen kregen ruim de aandacht, waaronder de GGZ, verstandelijk gehandicapten en het onderwijs, waar Formaat ook actief op is. Luc Opdebeeck en Ronald Matthijssen gaven een presentatie van de resultaten van het project Home & Away. Ook de voorzitter van Formaat, Frans Berkens, bezocht de conferentie.

Na het officiële gedeelte van de conferentie trokken de jokers zich terug in het Centrum voor TO in Rio en bespraken drie dagen lang de thema's die voor de internationale beweging van belang waren. Een uitgebreid verslag van deze driedaagse meeting is te vinden op www.theatreoftheoppressed.org.

De belangrijkste conclusies uit de meeting waren:

- om een wereldwijde organisatie op te zetten moeten eerst de regionale netwerken versterkt worden
- het beheer van de website moet een gezamenlijke verantwoordelijkheid worden; er wordt zo snel mogelijk een begin gemaakt met het overdragen van taken
- de kosten voor de website moeten op solidaire wijze gedeeld worden
- een tijdelijke commissie van 6 personen gaat dit proces begeleiden; in een later stadium zal er sprake zijn van een gekozen commissie

- elk internationaal festival wordt zoveel mogelijk als gelegenheid gebruikt om als commissie bijeen te komen
- de commissie komt voor het eerst bijeen tijdens het festival in Graz (Oostenrijk) in oktober 2009.

VOORUITBLIK

In de overgangsfase zal minimaal tot het eind van het seizoen 2009-2010 de taak van het beheer van de website voor het overgrote deel bij Formaat blijven. Formaat zal vertegenwoordigd zijn op het Forumtheaterfestival in Graz om met de interimcommissie te overleggen.

5

ORGANISATIEONTWIKKELING

08/09

Formaat heeft zich ontwikkeld van een projectenorganisatie met elk jaar een nieuw takenpakket naar een organisatie met een aantal kerntaken.

Het seizoen 2008-2009 was het eerste waarin het in juni 2008 vastgestelde bedrijfsplan geldig was. Het voorbij jaar markeert de overgang naar een nieuwe situatie, waarin de doelstellingen per werkveld helder omschreven zijn. Daarbij blijft Formaat een lerende organisatie, d.w.z. dat jaarlijks aanpassingen mogelijk zijn. De door Augusto Boal veel geciteerde zin van Antonio Machado: "Door te lopen creëren we het pad" is daarbij onze leidraad.

5.1. BEDRIJFSPLAN 2009-2012

Het bedrijfsplan is het resultaat van een diepgaande analyse van de mogelijkheden van Participatief Drama in Nederland, op basis van de ervaringen van Formaat in vele sectoren van de samenleving. Het Bedrijfsplan is het richtsnoer voor de ontwikkeling van de komende jaren. Het bevat per onderdeel van de samenleving een duidelijke kijk op de bestaande problematiek. Daaraan gekoppeld is een concrete opsomming van de bijdrage die Formaat wil leveren aan de vier pijlers Jeugd, Volwassenen, Multiplicatie en Internationale projecten. Deze werkgebieden komen ook terug in de indeling van dit jaarverslag.

BELEIDSKEUZES

Een belangrijke keuze die Formaat gedurende het proces dat tot het Bedrijfsplan heeft geleid heeft gemaakt is dat we niet langer de jaarlijkse Forumtheatertournee als kernactiviteit programmeren. In het verslagjaar 2008-2009 was geen sprake meer van een lange tournee. Dat is voor het eerst sinds de oprichting van Formaat en markeert de overgang naar een organisatie met een brede insteek in de samenleving.

Andere gemaakte keuzes waren:

- Theaterateliers uitbouwen, zowel permanent als tijdelijk omdat
  - De werkwijze zeer succesvol is
  - Opzet past binnen bestaande trajecten van zorginstellingen

- Methodiekoverdracht centreren rond de eigen Jokeropleiding omdat
  - Investering in eigen mensen het meest noodzakelijk is
  - Format Jokeropleiding op deze manier gestandaardiseerd en overdraagbaar gemaakt kan worden
- Werken in de wijk boven werken buiten de stad omdat
  - De Werkplaats een functie voor de wijk moet krijgen
  - Investeren in lokale allianties het meest efficiënt is richting duurzaamheid
- Internationale projecten richten op training én uitwisseling omdat
  - De vraag naar training nog steeds toeneemt
  - Uitwisseling ook voor het werk in Nederland iets oplevert (omgekeerde ontwikkelingssamenwerking)

Formaat profileert zich steeds meer in de deelgemeente Delfshaven; het streven naar erkenning als wijkgebonden instelling past echter niet in het deelgemeentelijk beleid. Dit streven moet daarom heroverwogen worden. Een aanvraag voor budgetsubsidie voor het ontplooiën van activiteiten in de wijk is niet gehonoreerd. Mede hierdoor heeft er geen verdere toename van het aantal permanente Theaterateliers plaatsgevonden.

TERUGBLIK

Omdat er per werkveld lange termijndoelstellingen zijn opgesteld, is het mogelijk geworden om te beoordelen of Formaat 'op koers' ligt. De doelen sluiten rechtstreeks aan bij die in de statuten en zijn maatschappelijk geformuleerd. Formaat kijkt verder dan het uitvoeren van activiteiten, maar wil mensen ruimte bieden om te werken aan het realiseren van hun eigen doelstellingen. Daarnaast wordt Formaat steeds nadrukkelijker maatschappelijk actief. In 2008-2009 is dat op de volgende manier gebeurd:

Werkveld Cluster 4 en Praktijkscholen

Formaat en Stichting Kinderpostzegels Nederland hebben het initiatief genomen om een werkgroep in te stellen die de positie van kinderen in het Cluster 4 onderwijs wil verbeteren. Formaat stelde de notitie Gelijke Rechten, Gelijke Kansen op, die in het voor-

jaar van 2009 door de werkgroep werd besproken. Belangrijkste conclusie van het overleg was, dat eerst de positie van Cluster 4 onderwijs als geheel dient te worden verbeterd. Vanwege de status van 'primaire onderwijs' worden leerkrachten in het voortgezet speciaal onderwijs betaald via de CAO van het basisonderwijs en hebben de scholen minder middelen om bijv. praktijklokalen in te richten.

Werkveld Justitiële Jeugdinrichtingen

Formaat maakt deel uit van de werkgroep Vrije Tijd van de JJI's, die ingesteld is op initiatief van JJI de Hartelborgt en de Hogeschool Rotterdam/CKV. In mei 2009 heeft de werkgroep o.a. actiepunten opgesteld t.a.v. de positie van de VT-afdelingen binnen de JJI's, de financiering van VT-activiteiten en de aansluiting op de pedagogische programma's voor jongeren in detentie.

Werkveld Regulier Onderwijs

Het onderzoek naar de effecten van de voorstelling Home & Away heeft tot een serie conclusies geleid die aan het ministerie van OCW zijn aangeboden.

Werkveld dak- en thuislozen en mensen met een psychosociale problematiek

Het project DUNK (zie 2.1.) richt zich expliciet op beleidswijzigingen in de zorg en de maatschappelijke opvang. Naar aanleiding van workshops bij het Leger des Heils in Rotterdam zijn actiepunten opgesteld die bij het management zijn neergelegd.

N.a.v. de participatiewerkshops met verstandelijk gehandicapten heeft de sector VG van Pameijer nieuw beleid opgesteld m.b.t. cliëntenparticipatie.

Werkveld werken in de wijk

De plannen voor het Buurtatelier in Delfshaven zijn gericht op het versterken van de lokale democratie d.m.v. Legislatief Theater. Met opbouwinstellingen Delphi zijn afspraken gemaakt over begeleidingstrajecten van bewoners die de uitkomsten van voorstellingen willen concretiseren.

Multiplicatie

Formaat benadert actief instellingen in zorg en welzijn om door samenwerking (projecten) en training (deel-

name aan de Jokeropleiding) meer ruimte te creëren voor participatief werken met deelnemers, bezoekers en cliënten. In het seizoen 2008-2009 werd daartoe het project Participatief Werken in Zorg en Welzijn (PZW) geschreven. Dat voorziet in een driejarig methodiekoverdrachtstraject, het opzetten van een Theateratelier en het opleiden van nieuwe jokers. Het project wordt gesteund door het VSBfonds. Het is de bedoeling dat PZW medio 2010 van start gaat. Formaat onderhandelt op dit moment met potentiële partners.

5.2. WERKPLAATS

De Werkplaats voor Participatief Drama wordt steeds meer het hart van de organisatie. In het Bedrijfsplan staat het streven om 4 dagen per week wijkgericht te werken. Ondanks het ontbreken van de budgetsubsidie in Delfshaven is de Werkplaats het afgelopen seizoen toch gemiddeld 3 dagen per week bezet geweest. Vaste componenten zijn het Theateratelier Rotterdam en de Jokeropleiding. Daarnaast hebben repetities voor theatervoorstellingen plaatsgevonden en zijn er regelmatig workshops gegeven.

Op korte termijn krijgt de voorgevel van de werkplaats een meer aansprekend gezicht. Het ontwerp is al enige tijd klaar, zodra vergunningen binnen zijn wordt gestart met de werkzaamheden.

5.3. PERSONELE ONTWIKKELING

Het aantal mensen in dienst bij Formaat is gestegen van 7 naar 9; in de loop van het seizoen zijn twee parttime jokers aangetrokken. Het was de bedoeling om ook op het gebied van PR & Publiciteit/ Marketing en Projectontwikkeling lokaal extra formatie te creëren. Omdat er tot op heden geen sprake is van structurele steun voor Formaat en de inkomsten uit subsidies en omzet in het afgelopen seizoen achter is gebleven bij de begroting, is dat (nog) niet gelukt.

Gezien de verwachte teruggang van subsidiemogelijkheden als gevolg van de economische ontwikkelingen zal er voorlopig geen sprake kunnen zijn van het creëren van extra arbeidsplaatsen.

5.4. WERKPLAN

Het afgelopen seizoen was wat onevenwichtig ingedeeld. Doordat een aantal projecten die in de tweede helft van 2008 gepland waren doorgeschoven werden naar 2009, kwam het zwaartepunt op de maanden januari-juli te liggen. Toch steeg het aantal activiteiten over het hele seizoen genomen met ruim 20% ten opzichte van 2007-2008, wat iets zegt over de hoeveelheid werk die in de eerste helft van 2009 is verricht.

Evaluatie werkplan 2008-2009

JEUGD

- De Theaterateliers op de Cluster4 school De Pels in Utrecht en het Da Vinci in Leiden zijn volgens plan uitgevoerd.
- De geplande Slimm!-trajecten in het Cluster4 onderwijs/ JJI en de workshops alcoholpreventie op het Kastanjedal in Maassluis hebben plaatsgevonden.
- De slottournee van Home & Away is met 38 voorstellingen succesvol afgesloten en bleef qua aantal binnen de doelstellingen.
- Het project "Agenda Delfshaven 2020" in het kader van Rotterdam Europese Jongerenhoofdstad is door late besluitvorming over subsidiegelden een seizoen doorgeschoven.
- Een theateratelier met jongeren in Delfshaven is niet doorgegaan.
- De workshops op basisscholen in Delfshaven zijn verplaatst naar 2009-2010. Daarvoor in de plaats zijn wel bijna 60 workshops uitgevoerd op basisscholen in Schiedam.

VOLWASSENEN

- De Theaterateliers in Haarlem en Rotterdam voldeden

beide aan de verwachtingen qua aantal workshops en voorstellingen.

- De geplande werkbezoeken van het project DUNK zijn voor een deel doorgeschoven naar 2009-2010 omdat de deelnemers wat extra tijd nodig hadden om zich voor te bereiden.
- Slimm! voor langdurig werklozen- het programma Shortcut - heeft plaatsgehad.
- Een wijkproject in Zaandam is door beoogd partner Parteen Wonen op grond van een ingrijpende beleidswijziging afgeblazen.
- De Slimm! bijeenkomsten voor bewoners van Exodus Rotterdam konden niet plaatsvinden omdat al een vergelijkbaar programma liep.
- De Theaterateliers in de wijk zijn opgenomen door het concept Buurtatelier en verplaatst naar 2009-2010.
- Het aantal workshops beeldentheater voldeed ruimschoots aan de verwachtingen.
- De workshop Waarden & Normen bij de KNVB is volgens plan uitgevoerd.

MULTIPLICATIE

De masterclasses van Hector Aristizabal en Barbara Santos besloegen in totaal 8 dagdelen. De Jokeropleiding is uitgevoerd in 42 dagdelen en verder werden nog drie gastlessen gegeven.

INTERNATIONAAL

Workshops tijdens het Muktheadhara III Festival in India in het kader van het project Outspoken, hebben plaatsgehad. Formaat was vertegenwoordigd bij de Jokertop in Rio de Janeiro.

Totaal bereik Formaat 2008-2009 (excl. internationale website): 5600 personen. Totaal bereik inclusief internationale website: 65.600 personen.

Werkplan 2009-2010

JEUGD (MAX 130 dagdelen)

Under Pressure: 26 dagdelen repetities en 40 à 60 voorstellingen; Kort Lontje: 20 workshops op basisscholen in Delfshaven; De uitvoering van het project

Agenda Delfshaven 2020 in het kader van Rotterdam European Youth Capital (REYC) beslaat ongeveer 30 dagdelen.

VOLWASSENEN (MAX 230 dagdelen)

Theaterateliers sociale activering en re-integratie: Rotterdam-Delfshaven (85 dagdelen) en Rotterdam-Zuid (20 dagdelen); Theaterateliers in de wijk: Buurtatelier Delfshaven (20 dagdelen)

DUNK: werkbezoeken in de regio Rijnmond en Kennerland en 2 slotmanifestaties (28 dagdelen); Forumtheater: een project met cliënten uit de VG sector (33 dagdelen) en een project met bewoners en begeleiders van Beschermd Wonen Strevelswijk (Rotterdam-Zuid) (20 dagdelen); Workshops op studiedagen, in de wijk, ouderavonden enz. (minimaal 20)

MULTIPLICATIE (MAX 55 dagdelen)

Jokeropleiding (44 dagdelen), Masterclasses (8 dagdelen), gastlessen en trainingen.

INTERNATIONAAL

Trainingsdagen in het kader van het project Managers van Diversiteit in België en trainingsdagen in het kader van een uitwisselingsproject met GTO Maputo in Mozambique.

- De Havenloods; aankondiging Buurtatelier
- Weekblad De Echo; artikel over Buurtatelier
- Emotive; artikel over Outspoken
- Website Kennisnet, vakcommunity drama; artikel over Jokeropleiding
- Emotive; film over Outspoken
- Culemborgse Courant; artikel over Home & Away
- Website Dakloos-in-rotterdam; artikel over filmfestival
- Denkraam; artikel over filmfestival
- Personeelsmagazine GGD Rotterdam Rijnmond; aandacht voor Theateratelier

5.5. PUBLICATIES EN PUBLICITEIT

We onderscheiden daarbij tussen publicaties die door Formaat zelf uitgebracht werden, inclusief DVD's en aandacht in de media voor projecten van Formaat.

EIGEN PUBLICATIES

- Eindrapport Home & Away
- Projectverslag Home & Away
- Procesverslag Theateratelier Rotterdam
- Zorgverslag Theateratelier Rotterdam (Pameijer)

AANDACHT IN DE MEDIA

- Weekblad de Echo; aankondiging Buurtatelier
- Wijkkrant Delfshaven & Schiedam: Aankondiging Buurtatelier

BIJLAGE

DE MEDEWERKERS VAN FORMAAT

Bij aanvang van het verslagjaar waren 7 medewerkers in dienst, per einde van het seizoen is dat uitgebreid naar 9 medewerkers. Daarnaast zijn er 5 medewerkers in dienst geweest op projectbasis. Gemiddeld over het seizoen 2008-2009 besloeg het personeelsbestand FTE 6,5 medewerkers in dienst en FTE 0,5 medewerkers op projectbasis.

BESTUUR

In de loop van het seizoen heeft een bestuurswisseling plaatsgevonden. De samenstelling van het bestuur per oktober 2009 is als volgt:

Frans Berkers - *Voorzitter, Docent CMV - Haagse Hogeschool*

Peter Dijkstra - *Penningmeester, Docent RISO (CMV) - Hogeschool Rotterdam*

Marianne Douma – *Secretaris, Lid raad van Toezicht Oxfam/Novib, Lid van Raad van Toezicht stichting Wereldkinderen, voorzitter Platform Internationale Zaken D'66*

MANAGEMENT & ORGANISATIE

Irma Hazeleger *Zakelijke leiding*

Ronald Matthijssen *Projectontwikkeling & Evaluatie*

Luc Opdebeeck *Methodische & Artistieke leiding*

Thomas Brand *Stagemanagement en Productie*

Coosje van Bruggen *Bedrijfsbureau*

JOKERS

Karen Bevers

Thamar Kemperman

Ronald Matthijssen

Mara Michon

Luc Opdebeeck

Hanna Maria Trap

VERDER WERKTEN MEE

Michiel Blankwaardt, Bart Broekhuijsen, Dionisio Matias, Ilse Stijntjes (acteurs) Vincent Gard (vrijwilliger werkplaats) Merlijn Michon (fotografie) Vincent van Brakel, Seema Ouweneel (begeleiding DunkTV), Marring van der Werff en Berletta Scholten van Basisberaad, Terry O'Leary, Tim Nichols en Cathy Weatherald van Cardboard Citizens (training DUNKteam) Carlinhos Goncalves, Adrian Goormachtigh (percussieles), Sonja Ewald (dans) Tim Zonne (ICT hulp) Jan-Willem Mennink (administratie) Cor van Hooff (grafische vormgeving)

